

Тернопільський осередок
Наукового товариства ім. Шевченка
Богословська комісія

ЗБІРНИК ПРАЦЬ

Том 14

*Українська Греко-Католицька Церква:
виміри богослов'я, історії та культури*

Тернопіль
Джура
2026

*Присвячується
160-річчю від дня народження
Митрополита Андрея Шептицького*

**Ternopil branch
of the Shevchenko Scientific Society
Theological Commission**

**Тернопільський осередок
Наукового товариства ім. Шевченка
Богословська комісія**

SCIENTIFIC COLLECTION

Volume 14

***Ukrainian Greek Catholic Church:
Dimensions of Theology, History and Culture***

Ternopil
Dzhura
2026

ЗБІРНИК ПРАЦЬ

Том 14

***Українська Греко-Католицька Церква:
виміри богослов'я, історії та культури***

Тернопіль
Джура
2026

УДК 271.4(477)(06)

З 41

Відповідальний редактор серії — Заслужений діяч науки і техніки України, академік Національної академії медичних наук України, дійсний член НТШ, доктор медичних наук, професор **Михайло Андрейчин**

Редактор тому — член НТШ, голова Богословської комісії, доктор богослов'я, о. **Іван Говера**

Редакційна колегія:

о. **Іван Говера**, **Михайло Андрейчин**, **Елла Бистрицька**, о. **Ігор Драпак**, о. **Олег Хортник**, **Богдан Новосядлий**, **Ірина Рудник**

Рецензенти:

Заслужений діяч науки і техніки України, дійсний член НТШ, доктор економічних наук, професор **Богдан Андрушків**; доктор східних церковних наук, викладач Вищої духовної семінарії імені Патріарха Йосифа Сліпого, синкел Тернопільсько-Зборівської архієпархії УГКЦ, о. **Віталій Козак**

З 41

ЗБІРНИК ПРАЦЬ. Том 14 : Українська Греко-Католицька Церква: виміри богослов'я, історії та культури / Тернопільський осередок Наукового товариства ім. Шевченка / відп. ред. М. Андрейчин, ред. тому о. І. Говера. Тернопіль: Джура, 2026. 532 с.

Збірник приурочено на вшанування 160-ї річниці від дня народження Митрополита Андрея Шептицького. Наукові праці-дослідження поділено на тематичні розділи, які розкривають діяльність Української Греко-Католицької Церкви у різні періоди, зокрема під керівництвом Митрополита Андрея, у часи переслідувань, а також у період виходу з підпілля та подальшого розвитку.

Для висвітлення й дослідження цих тем запрошено науковців, котрі здобули наукові ступені як в Україні, так і за кордоном.

Видання адресовано науковцям, богословам, працівникам освіти й культури, студентській молоді, а також усім, хто зацікавлений історією та життям Церкви.

Рекомендовано до друку Вченою радою Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (протокол № 12 від 24.02.2026)

© Тернопільський осередок Наукового товариства ім. Шевченка, 2026
© Видавництво «Джура», оригінал-макет, 2026

ISBN 978-966-185-226-5

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА (Михайло Андрейчин)	11
АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ ТА ЙОГО ДОБА	14
Теодор (Тарас) Мартинюк Митрополит Андрей Шептицький та справа затвердження Унівського типікону в Апостольській Столиці (1920–1928)	14
Мартин Хомів Проблема встановлення дати інтронізації кир Андрея Шептицького, єпископа Станиславівського	34
Martin Chomiw The Strategies of Andrey Sheptytsky, Bishop of Stanyslaviv, According to His First Pastoral Letter to the Clergy (1899)	47
Іван Кліщ, Галина Кліщ Внесок Андрея Шептицького у розвиток системи охорони здоров'я в Україні	67
Ігор Драпак Роль Митрополита Андрея Шептицького у становленні та розвитку християнських молодіжних організацій в УГКЦ	81
Юстин (Юрій) Бойко Листування отця Климентія Шептицького з отцем Андрієм Білецьким, офіціалом Капітули та генеральним вікарієм Львівської Архієпархії (1914–1917)	93
ІСТОРИЯ ЦЕРКВИ	117
Михайл (Василь) Пастух Самобутність Київської Церкви: Досвід зародження і відродження в наш час	117
Василь Макоїд Отець Келестин Скоморовський: життя та літературна діяльність діяча Галицького Відродження ХІХ століття	149

Іван Говера

Богословський та інтелектуальний рівень духовенства
в період підпілля УГКЦ..... 158

Марія Горяча

Йосиф Сліпий і Альфонсас Сваринкас —
приклад духовної дружби та християнського свідчення
в умовах тоталітарного переслідування..... 173

Орест Глубіш

Коли нам забороняли молитися 189

Наталія Григорук

Огляд праць М. Чубатого з історії української церкви,
опублікованих у США у 1939–1975 рр. 195

Прокопій (Юрій) Лотоцький

Історичний погляд на виховання священників
у Василянському Чині в добі Просвітництва (XVII–XIX ст.) 205

Дарія (Світлана) Турків

Сестри-василіанки: шлях до централізації 220

Ілля Герасимюк

Свята гора Афон — містична земля православ'я 239

ЦЕРКВА ТА СУСПІЛЬСТВО..... 246**Елла Бистрицька, Леся Костюк, Степан Прийдун**

Правові засади душпастирської опіки релігійних організацій
у сфері охорони здоров'я 246

Оксана Валіон

Публічний вимір релігії в умовах сьогодення..... 260

Зоряна Лановик, Мар'яна Лановик

Проблема зіткнення національних світоглядів
у процесі інтерпретації Біблійних текстів 273

Юстиніан (Олег) Городечний

Що Бог говорить нам через Стигми святого Франциска? 288

Іван Басюк

Привілей серця у філософській антропології Памфіла Юркевича 300

Богдан Завідняк

Теодицея або містика Хреста Едити Штайн
(Св. Терези Бенедикти від Хреста)..... 315

Надія Волік

Церква в епоху цифрових технологій: досвід УГКЦ 338

Ігор Василюшин

Актуальність відновлення читань зі Старого Завіту
на Божественній Літургії..... 348

Олег Хортник

Крилос в сучасній правовій інтерпретації
та еклезіологічній практиці 359

САКРАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО..... 373**Михайло Андрейчин**

Святий Рох і пам'ять про нього на Тернопільщині 373

Михайл Шевченків

Бог у поезії Тараса Шевченка..... 391

Наталія Ганусевич

Атрибуція частини сакральної колекції скульптур XVIII ст.
в рамках проекту з диджиталізації 429

Руслан Корняк

Храм Воздвиження Чесного Хреста в Копичинцях —
як взірць реставрованої архітектурної пам'ятки
національного значення 1630 р. 438

Богдан Гринюка, Марта Гринюка

Найдавніші архітектурні та історико-культурні пам'ятки
села Крогулець 459

Світлана Гуральна

Богослужбовий спів УГКЦ впродовж XIX та на початку XX століть..... 474

Олег Смоляк, Лілія Проців

Церковні коляди у духовно-музичній спадщині
українських священників..... 486

Галина Яценко

Музична стилістика західноукраїнських паралітургійних пісень,
присвячених святому Димитрію, Архистратигу Михаїлу
та Миколаю Чудотворцю..... 505

Наталія Чеканова

Унікальні листівки на березовій корі
в колекції Тернопільського обласного краєзнавчого музею..... 518

АВТОРИ 527

Nadiia Volik

The church in the era of digital technologies: the experience
of the UGCC 338

Ihor Vasylyshyn

The relevance of the Old Testament readings in the Divine Liturgy 348

Oleh Khortyk

Krylos in contemporary legal interpretation
and ecclesiological practice 359

SACRED ART 373

Mykhaylo Andreychyn

Saint Roch and the memory of him in the Ternopil region 373

Mykhail Shevchenko

God in the poetry of Taras Shevchenko 391

Natalia Hanusevych

Attribution of a part of the sacred collection of sculptures
of the 18th century within the digitalization project 429

Ruslan Korniyat

The church of the Exaltation of the Holy Cross in Kopychyntsi
as an example of a restored architectural monument
of national importance from 1630 438

Bohdan Hryniuka, Marta Hryniuka

The oldest architectural and historical-cultural monuments
of the village of Krogulets 459

Svitlana Huralna

Liturgical chant of the Ukrainian Greek Catholic Church
throughout the 19th and early 20th centuries 474

Oleh Smoliak, Liliia Protsiv

Church carols in the spiritual and musical heritage of ukrainian priests 486

Halyna Yatsenko

Musical stylistics of western Ukrainian paraliturgical songs
dedicated to Saint Demetrius, the Archangel Michael,
and Saint Nicholas the Wonderworker 505

Nataliia Chekanova

Unique postcards on birch bark in the collection
of the Ternopil Oblast Museum 518

AUTHORS 527

ПЕРЕДМОВА

Чотирнадцятий том праць Тернопільського обласного осередку Наукового товариства імені Шевченка (ТОО НТШ) підготовлений його богословською комісією, яка була створена у березні 2024 року за підтримки і благословення митрополита Тернопільсько-Зборівської архієпархії Української Греко-Католицької Церкви (УГКЦ), доктора канонічного права, викладача Папського Східного інституту (Рим) Теодора Мартинюка. Першим головою цієї комісії було обрано доктора літургійних наук отця Івана Говеру, секретарем – доктора богослов'я отця Ігоря Драпака, які успішно виконують покладені на них статутні обов'язки.

Варто зауважити, що богословської комісії в НТШ у минулому не було, попри те, що товариство існує понад 150 років і його почесним членом був предстоятель УГКЦ Митрополит Андрей Шептицький та дійсним членом – Верховний Архієпископ митрополит Йосиф Сліпий. Однією з вагомих передумов створення богословської комісії при ТОО НТШ послужило сформування серед греко-католицьких священників на Тернопільщині за роки незалежності держави групи талановитих богословів із науковими ступенями.

Книга складена з 4-х розділів. У першому наведено результати дослідження маловідомих сторінок життя і діяльності Митрополита А. Шептицького. Детально описано працю галицького Митрополита над Унівським типіконом, аргументи для встановлення точної дати інтронізації його на Станіславівську катедру та викладено програму діяльності на цій посаді. Оцінено внесок А. Шептицького у розвиток системи охорони здоров'я в Україні. Вперше докладно проаналізовано листування його брата отця Климентія Шептицького з отцем Андрієм Білецьким у 1915–1917 роках.

Олег Смоляк, Лілія Проців
м. Тернопіль

ЦЕРКОВНІ КОЛЯДИ У ДУХОВНО-МУЗИЧНІЙ СПАДЩИНІ УКРАЇНСЬКИХ СВЯЩЕННИКІВ

Анотація. У дослідженні висвітлено розвиток жанру церковних коляд у творчості українських священників, як складової духовнописаної культури XVII–XIX століття. У процесі дослідження з'ясовано, що першими джерелами, в яких засвідчено використання церковних коляд були: шкільна драма, живий та ляльковий вертепи. Авторами перших різдвяних драм, які дійшли до наших днів, були Памво Беринда, Дмитро Туптало (Ростовський), Єлифаній Довгалевський та ряд невідомих сучасній науці авторів. Ймовірно, вони й були авторами церковних коляд, використаних у драмах. Підсумком творення церковних коляд став перший друкований збірник українських духовних пісень «Богогласник», виданий в Почаєві у 1773 році. Процес творення церковних коляд активізувався у XIX столітті. Їхніми авторами стали греко-католицькі священники Віктор Матюк, Максим Копко, Остап Нижанківський, Йосип Кишакевич та інші.

В результаті дослідження здійснено періодизацію розвитку жанру церковних коляд у духовно-музичній творчості українських священників XVII–XIX століття. Перший період — «рукописний» (кінець XVI – 1773 рік), пов'язаний з першою фіксацією пісень на Різдво Христове без конкретизації назв пісень та їхніх авторів. Другий період — «економічний» (1773 – початок XIX століття), пов'язаний з появою першого збірника українських духовних пісень, виданого в Почаєві у 1773 році, започаткуванням традиції друкування збірників духовних пісень, у тому числі коляд, із зазначеними назвами та частково іменами авторів. Третій період — «авторський» (середина XIX – кінець XIX століт-

тя), започаткований та розвинутий композиторами і священниками Іваном Біликовським, Віктором Матюком, Максимом Копко, Остапом Нижанківським, Йосипом Кишакевичем. У цей період церковна коляда зазнає стилістичних змін. Вона втрачає риси церковної гимнографії (урочистий, протяжний характер, літературну строфічну будову, урочисту мелодіку, вишуканий та урочистий стиль виконання). Натомість набуває рис народнописаної творчості, як у строфічній, так і в мелодичній будовах.

Ключові слова: духовно-музична творчість, церковна коляда, духовна пісня, різдвяна драма, вертеп, «Богогласник», українські священники.

Постановка проблеми. Хронологічні рамки дослідження охоплюють кінець XVII–XIX століття як період становлення та розвитку жанру церковних коляд, авторами яких є українські священники.

Теоретичною основою дослідження стали праці вчених-істориків та культурологів Івана Франка, Михайла Грушевського, Михайла Возняка, Олександрі Гнатюк, Бориса Кудрика, Лідії Корній, Любо-ві Кияновської, Юрія Медведика та інших. Автори вищезазначених наукових робіт в більшій мірі досліджували процес становлення та розвитку жанру духовних пісень загалом, церковних пісень зокрема. У меншій мірі зверталась увага на авторство церковних коляд. Саме цей аспект й актуалізує тему нашого дослідження.

Мета дослідження — простежити розвиток жанру духовної пісні, зокрема церковної коляди, у творчій діяльності українських священників у XVII–XIX століттях, здійснити періодизацію процесу розвитку церковних коляд у їхній творчості.

Результати дослідження та їх обговорення. Важливу роль в історії становлення та розвитку української музичної культури на усіх його етапах відігравали представники духовенства: церковні ієрархи, рядові священники, монахи, мандрівні дяки. Це особливо відчутно у період впродовж XVII–XIX століть. У цей проміжок історичного часу відбувалося становлення української літургійної та паралітургійної музики. Важливе місце в музичній культурі України зазначеного пе-

ріоду займали духовні пісні, у тому числі церковні коляди. Саме вони склали першу антологію духовних пісень — «Богогласник», виданий в Почаєві у 1790–1791 роках. Якщо духовні пісні (церковні пісні — покаяльні, хвалебні, присвячені святим, великим та малим церковним святам) як предмет дослідження знайшли своє місце у працях вчених — Івана Франка, Михайла Грушевського, Михайла Возняка, Василя Щурата, Олександри Гнатюк, Бориса Кудрика, Лідії Корній, Любові Кияновської, Юрія Медведика та інших, то творча діяльність авторів церковних коляд недостатньо висвітлена в українській науковій літературі, що і зумовило вибір теми дослідження.

Коляди в структурі Різдвяної драми. Перші в історії української культури згадки про поетичні, драматичні твори та декламації на Різдвяну тематику з використанням музики (співу), які дійшли до наших днів, пов'язані з іменами видатних діячів української культури, представників духовенства Памви Беринди, Данила Туптала (Дмитра Ростовського), Митрофана Довгалевського, Єпифанія Славинецького та інших.

У 1616 році у Львові був надрукований один із найдавніших зразків жанру шкільної драми, декламація під назвою «На Рождество Христа Бога і Спасителя нашого Ісуса Христа вірші для утіхи православним християнам» Памви Беринди¹. Декламація складена у формі діалогу і містила пролог, промову семи хлопців (отроків) та епілогу. До діалогу були додані інші вірші на церковні теми, а також передбачався спів. Музика, зокрема хоровий спів, була важливою складовою шкільної драми. Однак нотні записи до українських шкільних драм не збереглися. Окремі ремарки на словесних текстах засвідчують її

¹ Памво Беринда (між 1555-60–1632) — вчений-богослов, письменник, перекладач, редактор, видавець, педагог-просвітник, викладав у Львівській братській школі, у якій і здобув освіту. З 1620 року він — протосинкел (головний друкер), згодом архітепограф (завідувач Києво-Печерської друкарні). У 1627 році в друкарні Києво-Печерської лаври була видана головна праця вченого «Лексикон», словник, який охоплював більш як 7000 церковно-слов'янських та вживаних в церковних текстах іншомовних слів та їхній переклад на тогочасну українську мову з тлумаченням. Метою П. Беринди при складанні збірника було становлення української термінології, поширення використання тогочасної української мови в практиці богослужіння, в освіті, у видавничій справі. Словник П. Беринди став видатною пам'яткою української літератури доби бароко, який засвідчив рівень духовної культури освічених кіл України на початку XVII ст., а також патріотизм та любов автора до української мови та культури [6, с. 119].

присутність і вказують на роль у драматургії діалогу. Музичні номери позначалися термінами «пініє», «кант», іноді «cantus», що вказувало на походження драми або на те, що співає хор. Як засвідчує ремарка у Різдвяному діалозі П. Беринди, після декламації п'ятого отрока звучав церковний спів («Співати «Слава в вишніх Богу», стихиру по 8, псалом на Рождество Христове»). Хоровий спів звучав і в інших зразках цього жанру [10, с. 260–261]. Перші шкільні декламації носили не драматичний, а швидше описовий характер, де опис подій був розділений між учасниками-декламаторами. Тематика діалогів була виключно релігійного характеру, головні сюжети — гріхопадіння та спасіння людини. Таким чином, Памво Беринда, як свідчать джерела, є автором першої друкованої драми, в якій присутні духовні піснеспіви, зокрема й різдвяні пісні його авторства.

Згодом розвивається «справжня» драма. Серед авторів української барокової драми — відомі діячі культури, вчені-богослови, письменники, представники духовенства — Данило Туптало, Феофан Прокопович, Георгій Кониський та інші. Тематика драм була різноманітною: різдвяні, великодні сюжети, драми про життя святих, згодом історичні драми.

За твердженням Лідії Корній, з різдвяних драм до нашого часу збереглися лише чотири: «Комедія на день Рождества Христова» Данила Туптала, «Дійствіє на Рождество Христове» (кінець XVII — початок XVIII ст.) невстановленого автора, «Комічеське дійствіє» Митрофана Довгалевського (1736), а також різдвяна драма без автора та назви (перша половина XVIII ст.).

Данило Туптало (Дмитро Ростовський)² є одним з перших авторів шкільної різдвяної драми в Україні «Комедії на день Рождества Христова». У драмі присутні дві сюжетні лінії. Перша — розкриває подію народження Ісуса Христа. Друга — злочин іудейського царя

² Данило Туптало (Дмитро Ростовський) (1651–1709) — митрополит, відомий український письменник-просвітник, церковний та культурний діяч, випускник Києво-Могилянського колегіуму, автор праці «Четы Мінеї» («Книга життя святих»), над якою трудився понад двадцять років. Праця Д. Туптала стала складовою церковного богослужіння, ідейною та фактологічною основою для проповідей. Д. Туптало є автором близько 20-ти праць духовно-просвітницького характеру, серед яких «Алфавіт духовний», «Літопис, що розповідає діяння від початку світобудови до Різдва Христового», «Повчальні Слова», збірки духовних поезій. Вагоме місце в історії літератури займають моральні драми «Комедія на Успіння Богородиці», «Комедія на день Рождества Христова», «Грішник, що кається» та ін. [6, Т 9. С. 3279].

Ірода, пов'язаний зі вбивством немовлят. Саме ці сюжетні колізії розкриті в різдвяній драмі Д. Туптала. Сцена з пастухами, в якій зображені українські селяни Борис, Аврам і Панас, носить побутовий характер. У драмі з'являються алегоричні постаті «Невинність», «Помста», «Сила Божа», які символізують основні морально-етичні постулати драми [10, с. 252].

У драмі «Дійствіє на Рождество Христове» невідомого автора кінця XVII – початку XVIII століть, на жаль, відсутня інформація про використання різдвяних кантів, хоча, без сумніву, вони мали б бути присутніми, оскільки середньовічна драма – синкретичне дійство, в якому поєднуються літературний текст, музика, пантоміма, танець [10, с. 253].

До видатних діячів української культури першої половини XVIII століття – авторів шкільних драм – належить Митрофан Довгалевський³. Він є автором двох шкільних драм: різдвяної містерії «Комічеськое дійствіє» (1736) та Великодньої драми «Властотворний образ чоловіколюбія Божія» (1737). Різдяна драма «Комічеськое дійствіє» розповідає про народження Христа, прихід волхвів, побиття дітей та покарання Ірода. Особливий інтерес викликають гумористичні інтермедії до п'єс (по п'ять до кожної) на соціально-побутову тему, в яких постають узагальнені образи українських селян, козаків, астролога, білорусів, циган, москалів, поляків, чий політичний гніт підкреслювався. В інтермедіях автор застосовує мову, наближену до розмовної [6, Т2, с. 556]. Авторство інтермедій в Різдяній драмі Митрофана Довгалевського постає дискусійним питанням, оскільки є припущення, що вони належали одному з учнів Довгалевського, ймовірно с. Лебединському [17, с. 184–185]. У дослідженнях українських вчених-культурологів відсутні відомості про використання

³ Митрофан Довгалевський (дата та місце нар. і см. невідомі, роки активної діяльності 1730-ті) – письменник, вихованець, згодом викладач піітики Києво-Могилянської Академії. У Києво-Могилянській академії М. Довгалевський викладав у класі синтаксими, згодом став автором курсу «Система синтаксису» (1736). Особливе місце в українській літературі доби бароко займає праця М. Довгалевського під назвою «Сад поетичний, вирощений задля збирання квітів і плодів віршованого і прозового слова в Київській Могилянсько-Зборовській академії для більшої користі українському садівникові і Його Православній Батьківщині біля Йорданського і Марійського морів у році, у якому особливо чудове місце дало наказ [здобути] зброєю Озов, 1 вересня 1736 року». «Сад поетичний» належить до однієї з найгрунтовніших праць з теорії літератури першої половини XVIII століття (Маслюк 2001: 184–185).

різдвяних кантів в драмі Митрофана Довгалевського, хоча за канонами жанру вони мали б бути присутніми.

Як свідчать дослідження українських вчених, у шкільній драмі XVII–XVIII століть використовувалися піснеспіви на тексти церковної гимнографії (тобто богослужбовий спів), приміром часто звучала стихира на Різдво Христове «Слава в вишніх Богу», зокрема у декламації Памви Беринди, Різдяній драмі Данила Туптала та ін. Звучали також інші церковні піснеспіви: ірмос на Різдво Христове «Христос рождається, славіте» (у різдяній драмі Дмитра Туптала), стихира на Благовіщення Богородиці «Благовістуй, земле» (у різдяній драмі невідомого автора без назви).

Крім богослужбового співу, в драмах часто використовувалися відомі духовні канти. Приміром у різдяній драмі без назви вказано заспівати відомий на той час кант «О Маріє, ти дівице пречистая». Інколи практикувалося співати літературний текст окремих музичних номерів на мелодію («на тон») іншого відомого канта. Прикладом може слугувати драма «Комічеськое дійствіє» Митрофана Довгалевського, в якій словесний текст канта «Нині внемліте словеса сія», у відповідності до ремарки, повинен був виконуватися на мелодію («на тон») «Коли діждуся весела». Ймовірно літературний текст та музика належали Феофану Прокоповичу [10, с. 265]. Шкільна драма була поширеною в академічному середовищі, на її основі була створена перша частина лялькового вертепу.

Шкільна драма, яка вперше була поставлена в стінах Львівської братської школи у XVII столітті, стала дуже популярною і в Києво-Могилянській академії. У першій половині XVIII ст. драма досягла свого апогею. Дійства виконувались як в стінах братських шкіл та колегіумів скрізь на території України, так і на міських площах перед широкою аудиторією. Драма в тогочасній системі освіти була важливим компонентом навчання та виховання учнів. Вона передбачала поєднання знань і вмій із різних наук: богослов'я, риторики, піітики, літератури, драми, музики, хорового співу. Українська шкільна драма, яка поєднувала біблійну та національно-патріотичну тематику, стала важливим чинником морально-релігійного, естетичного та національно-патріотичного виховання. У вітчизняному загальнокультурному вимірі шкільна драма послужила основою для становлення та розвитку українського театру.

В осередках освіти, зокрема братських школах, можливо, саме в Києво-Могилянській академії виник вертеп — лялькова вистава, свого роду спрощений варіант різдвяної шкільної драми. Ймовірно його постановку здійснювали студенти братських шкіл, чи Академії. В середовищі дослідників досі немає спільної думки стосовно часу та місця першої появи вертепу. Частина з них вважає, що вертеп був поширений на території України ще у XVI столітті, натомість тексти вертепних драм, які дійшли до нас, датуються другою половиною XVIII століття. Найбільш повним зберігся текст Сокирянського вертепу, власником і видавцем якого був Григорій Галаган. До родини Галаганів текст вертепу був привезений київськими бурсаками у 1770 році, де вперше відбулась постановка дійства. З того часу вертеп в маєтку ставився щорічно. Важливою складовою вертепного дійства були різдвяні духовні пісні.

За свідченням дослідників, зокрема І. Франка, М. Возняка, В. Резанова та інших, автори та виконавці вертепного дійства брали за основу різдвяну драму. Так, у першій частині Сокирянського вертепу простежуються паралелі з «Комедією на день Родження Христового» Д. Туптала, помітний також зв'язок між другою дією вертепу та інтермедіями до різдвяної драми М. Довгалевського «Коміческоє дійствіє». У порівнянні з шкільною драмою, текст вертепу був коротшим, простішим, більш доступним широкому загалу глядачів [12, с. 90].

Різдвяні коляди в друкованих збірниках українських духовних пісень (кінець VXIII – початок XIX століття). Першим друкованим збірником українських духовних пісень був «Богогласник», виданий в Почаєві у 1773 році. У ньому була вміщена коляда «Не плач, Рахиле», а також, за нашим припущенням, коляда Дмитра Левковського «Весела світу новина». Підтвердженням цього є наявність першої строфи тексту і мелодії коляди у «Богогласнику», виданому в Почаєві у 1790–1791 роках.

«Богогласник», виданий в Почаєві у 1790–1791 роках, є свого роду підсумком розвитку жанру, антологією українських духовних пісень, які побутували наприкінці XVIII століття в українських монастирях та церквах. Серед усіх 240-ка духовних пісень в збірнику було надруковано 24 українські та 5 польських коляд. Згідно церковному календарю, на початку збірника були вміщені пісні до «Господських свят». Пісні поділені на дві групи: «Пісні на Рождество Хри-

тово» та «Інші пісні на «Рождество Христово вмісто небогоугодных обычных коляд простішим півцам служащим» [26]. До першої групи віднесено різдвяні пісні, що, на погляд упорядників, були призначені для виконання представниками вищих соціальних верств населення (№ 1–14). Сюди увійшли коляди з нотами та без нот (із вказівкою «тону»). Другу групу склали інші пісні на Різдво Христове, ймовірно, народного походження, з вказаним нотним текстом (№ 15–24).

Як зазначив Іван Франко, «Богогласник» не є цільним твором, ані з одного часу: «Се є збірник пісень церковних, котрі постали в лоні унії в різні часи, походили від різних авторів і писані були в різнім дусі. Є се не збірна праця групи людей, але радше здобуток довгої роботи кількох поколінь; деякі пісні походять з XVII віку, других автори дожили ще XIX віку...» [27, с. 15]. Частина авторів духовних пісень, зокрема церковних коляд, вміщених у «Богогласнику», є відомою для сучасних дослідників, їхні імена вказані в акровіршах пісень. Приміром у «Богогласнику» дослідникам вдалося віднайти окремі нотні записи музичних номерів, які звучали в шкільних драмах. Це: «Глас слышан в Рамі», «Ангел пастырем вістил», «Нынѣ весь мир да играет» з різдвяної драми Дмитра Туптала, «Тебі слава и держава, всемогущий Боже» з «Дійствія на Рождество Христове» невстановленого автора кінця XVII – початку XVIII століття. Також відомо, що пісня «Ісусе прелюбезний, сердцу сладосте», опублікована в «Богогласнику», належить Дмитрові Тупталу. Окремі різдвяні пісні виникали під впливом шкільних драм. Це духовні пісні з театральною драматургією. До них належить коляда «Не плач, Рахиле, зря — чада ціли», вміщена у «Богогласнику». Вона побудована у формі діалогу між Рахиллю, що оплакує своїх дітей, та Співцем, який проголошує слова автора, заспокоює її та сповіщає, що діти на небі. До цієї сцени-діалогу близька 9-та ява драми «Дійствіє на Рождество Христове», в якій «Дочка Сіонська» плаче за своїми дітьми, а хор («пініє») виконує роль автора та заспокоює [10, с. 266]. Різдвяна пісня «Не плач, Рахиле» тільки у версії, вміщеній у «Богогласнику», має діалогічну форму. Так укладачі збірника намагались вказати на її зв'язок з середньовічною різдвяною містерією та давнє походження. Коляда належить до найдавніших зразків духовнопісенної творчості в репертуарі «Богогласника» (ймовірно до другої половини XVI століття) із невстановленим до сьогодні автором.

Серед духовних пісень, надрукованих в «Богогласнику» (1790–1791), за свідченням Юрія Медведика, п'ять належать Дмитру Левковському. Серед них, ймовірно, й коляда «Весела світу новина». Ця коляда за музично-поетичною стилістикою близька до церковних коляд, які побутували у XVIII столітті.

Початок XIX століття характеризується перевиданнями «Богогласника». Наступні видання пісенного збірника відбулися в Почаєві у 1805 та 1825 роках. Суттєвих відмінностей між трьома співаниками немає, за винятком незначних інтонаційних та метро-ритмічних правок у різдвяній коляді «Дар нині пребогатий», тональних змін у коляді «Не плач, Рахиле» (в антологіях 1790–1791 та 1805 років). «Богогласник» друкувався і в інших містах. Двічі збірник видавався у Львові: у 1850 році в Ставропільській друкарні та у 1886 році — за нагоди 300-ліття Ставропільського братства. Були й інші видання, які значно розширили географію духовнопісенного книгодрукування [21, с. 77].

Автори церковних коляд у другій половині XIX століття. З поширенням «Богогласників» відбувається популяризація жанру духовних пісень, зокрема церковних коляд, в середовищі українського духовенства. В середині XIX століття процес творення церковних коляд переміщується на територію Західної України, адже найбільш освіченою та прогресивною верствою населення на цій території було греко-католицьке духовенство. Музично обдаровані священники вирішили вийти за межі канону Різдяної Богослужби і обрамити її церковними піснеспівами, які в найбільш доступній формі тлумачать широкому загалу сутність народження Ісуса Христа. Кожен з музично обдарованих священників намагався створювати різдвяні пісні й залучати їх до Різдяної Богослужби або після неї.

Одним з перших авторів церковних коляд у другій половині XIX століття був Іван Біликовський⁴. Серед його численних вокальних та

⁴ Іван Біликовський (1846–1922) — диригент, композитор, громадський діяч, організатор музичного життя в Галичині, перший біограф В. Матюка, автор підручників з музики, церковних пісень для хору. Його творча та педагогічна діяльність пов'язана з Самбірською та Станіславівською гімназіями (нині м. Івано-Франківськ), він навчав співу та музики у школах Станіслава, Львівській учительській семінарії, викладав теорію музики у Вищому музичному інституті ім. М. Лисенка. І. Біликовський був засновником та першим директором товариства «Боян» в Станіславові, членом правління Львівського «Бояна», «Союзу співацьких та музичних товариств» у Львові [20, с. 383].

хорових композицій — твори для галицького шкільництва, духовні твори, зокрема церковні коляди. Йому належать твори для церковного хору «Яко беззаконіє моє» (1900), «Молитва» («Серце чисто сожиди во мні, Боже») (1907), «Благообразний Йосиф», «Великопостні пісні» (1909) [20, с. 383]. І. Біликовський є також автором відомої коляди «Ой дивна, дивна вкраїнська родина», яка була надрукована у Співанику о. В. Навроцького та В. Сайка, виданому в друкарні О. О. Василян в Жовкві у 1907 році, та в «Ілюстрованому музичному календарі на рік 1907» [24].

У 1909 році вийшов друком «Збірник коляд» для дитячого, жіночого або чоловічого хору в супроводі фортепіано в укладі І. Біликовського. У збірнику вміщено дев'ять коляд та одну щедрівку на три та чотири голоси: «Бог предвічний», «Согласно співайте», «Возвеселімся», «Вселенная возвеселіся», «На небі зірка», «Дар нині пребогатий», «Нова радість стала», «Христос родився», «Ой, дивна, дивна», щедрівка «В галицькій землі нова зоря». Усі пісні гармонізовано просто, доступно, з урахуванням діапазону дитячих голосів. За характером і змістом коляди підібрані життєстверджуючі, оспівують радість материнства, християнські чесноти, велич Божого народження [1].

Продовжив традиції творення церковних коляд Віктор Матюк⁵. Він є автором «Співаника церковно-народного для шкіл народних», виданого у Львові в 1911 році (друге видання здійснено у 1924 р.). У Співанику вміщені духовні піснеспіви, призначені для застосування у «всєлюдних» семикласних школах та учительських семінаріях. Співаник містить дванадцять розділів. З-поміж інших виділимо розділ IV — «Пісні на Різдво Христове» [19]. В. Матюк є автором таких церковних коляд, як «Витай Ісусе з Пречистой Діви», «Нуте, нуте, браття сусіди», «На небі зірка ясна засяла» (сл. І. Луцика). Автор відтворює в колядах радісний настрій Божого народження. В галицькому

⁵ Віктор Матюк (1852–1912), греко-католицький священник, громадський діяч, редактор-видавець, композитор, автор музично-драматичних творів, шкільних співаників, духовних пісень. Необхідну музичну освіту він здобув самотужки («автотидактично»), за винятком недовготривалого навчання у П. Бажанського та кількох консультацій у Михайла Вербицького. Його музично-естетичні переконання сформувались під впливом української та європейської хорової музики, зокрема творів Д. Бортнянського, М. Вербицького, І. Лаврівського та ін. Учень засновника «перемиської школи» М. Вербицького, він продовжив розпочату ним справу професіоналізації музичного життя в Галичині [2, 1937, с. 13–17].

середовищі великого поширення набула коляда «На небі зірка ясна засяла», яка згодом увійде в збірники коляд галицьких композиторів 20–30-х років ХХ століття Богдана Вахнянина, Василя Барвінського, Василя Безкоровайного. Танцювальний метро-ритм, хвилино-подібна мелодика, доступність для сприйняття спричинили популярність пісні як в церковному, шкільному, так і широкому світському середовищі. За твердженням дослідниці І. Матійчин: «Використання усталених мелодичних зворотів у поєднанні з танцювальним ритмом, поширення коляди у народному середовищі призвело до помилки — визначення пісні «На небі зірка» гармонізацією, а не оригінальним твором композитора Матюка» [18, с. 111].

Загалом церковні коляди В. Матюка — приклад аматорської композиторської творчості, спорідненої з традиційними зразками народнопісенної творчості, які відповідали потребам українського шкільництва, духовним запитам українського суспільства кінця ХІХ — початку ХХ століття. Як зазначає Ю. Медведик, В. Матюк був одним із перших українських композиторів, хто започаткував практику вміщення духовних пісень до репертуару друкованих шкільних співанків [23, с. 50].

Церковна пісня займає важливе місце у творчості отця Максима Копка⁶. Наприкінці ХІХ століття Максим Копко виступив засновником і видавцем «Бібліотеки Музикальної», друк якої відбувався в Перемишлі протягом 1897–1912 років. У рамках «Бібліотеки» було видано ряд релігійних і світських збірників пісень, серію шкільних співанків та посібників.

Першу частину «Бібліотеки Музикальної» складає Свята Літургія та церковні пісні з нотами. Частини друга та третя містять духовні пісні: До Божої Матері, до Св. Миколая, Тропар на Різдво Христове та десять коляд на два голоси. Випуски четвертий та п'ятий вийшли друком у 1901 році і склали шкільну частину «Бібліотеки Музикаль-

⁶ М. Копко (1859–1918) — греко-католицький священник, який увійшов в історію української музичної культури як композитор, диригент, педагог, автор хороших церковних та світських творів, засновник та диригент Перемишльського «Бояна» (1891), видавець «Бібліотеки Музикальної» в Перемишлі. М. Копко навчався в Перемишльській гімназії, згодом Львівській духовній семінарії, яку закінчив у 1884 році. Протягом 1892–1907 років перебував на посаді вчителя та диригента Перемишльської жіночої учительської семінарії [6, с. 1130–1131].

ної». Шостий випуск «Бібліотеки Музикальної» — збірник духовних пісень «На святий Великодній піст». Частина дванадцята «Бібліотеки Музикальної» містить шість коляд. Коляди М. Копка були також опубліковані у збірці «Коляди або пісні з нотами на Різдво Христове», виданій у Жовкві у 1925 році. Серед них: «Вселенная веселися», «На Рождество Христа» (1900), «Вістку голосить світу зірниця». Церковні коляди, створені Максимом Копком, стали широко відомими в Галичині на межі ХІХ та ХХ століть. Вони до сьогодні перебувають в активному репертуарі колядників на західноукраїнських землях. Це, в першу чергу, пояснюється їхньою наближеністю до народнопісенних джерел та збереженням загальних рис церковного піснетворення. Адже всі вони зберігають народнопісенну колядкову будову вірша і мелодії. В усіх церковних колядах Копка також присутні елементи, властиві бароковому пісенному стилю — повільний темп, розспівність окремих складів, використання секвенційного розвитку мелодії тощо.

Вагомий внесок у творення церковних коляд здійснив священник Остап Нижанківський⁷. Він є автором чисельних світських та церковних творів. Серед них — хорові епізоди зі Святої Літургії, церковні пісні, зокрема й коляди. Найбільш відома коляда — «Во Вифлеємі нині новина». Вона була надрукована у Збірнику церковнонародних пісень (укладачі О. Нижанківський, Т. Луцик), виданому в Перемишлі у 1900 році та призначена для чоловічого хору без супроводу [25, с. 489]. З часом коляда стала складовою частиною Служби Божої й виконувалася протягом Різдвяного періоду — до свята Стрітня Господнього. На мелодію цієї коляди виконують деякі літургійні фрагменти — «Ми херувимів», «Алилуя», «Причасник».

Коляда «У Вифлеємі нині новина» Остапа Нижанківського своїм мелосом близька до народнопісенних творів. На думку Ірини Матій-

⁷ Остап Нижанківський (1862–1919) — відомий галицький священник, композитор та культурно-освітній діяч, народився в м. Стрий Львівської області в сім'ї священника. Остап Нижанківський — організатор та керівник хору при товаристві Бережанський «Боян» (1892), згодом очолював керівництво двох хороших колективів — Львівського «Бояна» (1895–1896) та Стрийського «Бояна» (1900–1914). У 1894–1895 роках О. Нижанківський учитель музики та співу у Львівській чоловічій учительській семінарії, а в 1896 році — у Празі склав іспит на підтвердження вчительської діяльності. Довгий час О. Нижанківський працював священником у с. Завадові теперішнього Стрийського району Львівської області [9].

чин, їй притаманні такі музично-стильові риси, як «строфічність будови, проста невибаглива мелодія, що рухається паралельними терціями, періодична повторюваність усталених ритмоформул, секвентний розвиток мотивів» [18, с. 104]. Все це стало підставою для активного використання цієї коляди не тільки в богослужбовій музиці, а й у репертуарі колядників.

Важливий внесок у творення церковних коляд здійснив отець Йосиф Кишакевич⁸. Він є автором численних релігійних творів різних жанрів, у тому числі церковних коляд. На думку Любові Кияновської, жанр церковних коляд в українській виконавській традиції набув «винятково важливого символічного значення і виявився одним з перших, який привабив увагу професійних музикантів» [7, с. 9]. На думку дослідниці, для церковної творчості Й. Кишакевича характерні: «схильність до поетизації релігійних переживань, органічне поєднання канонічно-церковних, витворених у літургійній практиці, та фольклорних інтонаційних джерел. Також властива лірична суб'єктивність, особистісний спосіб спілкування людини з Богом» [7, с. 50].

До сьогодні в активному репертуарі колядників на західноукраїнських землях, а також у культових приміщеннях можна почути такі коляди Йосипа Кишакевича, як «Над Вифлеємом заблисла зоря», «Слава во вишних Богу», «Спи, Ісусе, спи». Коляди написані в бароковому стилі з використанням новітніх музично-поетичних нашарувань, які на початку ХХ століття були властиві аматорській композиторській творчості. Зокрема, коляді «Над Вифлеємом заблисла зоря» властива ритмічна форма вірша 5+5, що є типовою для традиційних народних колядок. Бароковими рисами позначена й сама строфічна музична будова, що є чотирирядковою й властива, зазвичай, пісням літературного походження. Гомофонно-гармонічний виклад музичного матеріалу та широкий діапазон ладової та мелодичної будови також є характерними ознаками церковних барокових пісень. Ана-

⁸ Йосип Кишакевич (1872–1953) — відомий церковний й культурно-громадський діяч, автор чотирьох Служб Божих, близько сотні церковних творів — фрагментів із Богослужб, церковних пісень, які у 1920–1930 роках були видані у Львові серією з 22-х зошитів (ця серія мала назву «Духовно-музичні твори о. Кишакевича») [20, с. 408].

логічна музично-поетична стилістика властива й коляді «Слава во вишних, во вишних Богу».

Дещо іншою в музично-стильовому відношенні є коляда Йосипа Кишакевича «Спи, Ісусе, спи», яка набула великої популярності серед західноукраїнських колядників. Тут на відміну від двох попередніх коляд повністю витримані барокові стильові ознаки — сапфічна будова строфи, тридольний розмір, колисковий характер мелодії, повільний темп, секвентний розвиток окремих ланок мелодії. Коляда стала популярною не лише в Україні, але й за її межами.

Як засвідчує аналіз творчості Йосипа Кишакевича, він продовжив барокові традиції творення церковних коляд, разом з тим його творам притаманні новітні музично-поетичні способи висловлювання, які наприкінці ХІХ століття були властиві аматорській композиторській творчості. До них належать ритмічна форма вірша, використання гетерофонної поліфонії, характерних для народних колядок, ширший ладовий та інтонаційний діапазон.

Висновки. Перші зразки авторських церковних коляд були складовою Різдвяної шкільної драми, яка сформувалася в Україні у період заснування братських шкіл та колегіумів (кінець ХVІ століття). Перші драматичні твори та декламації на Різдвяну тематику з використанням співу пов'язані з іменами видатних діячів української культури доби бароко Памвою Бериндою, Дмитром Тупталою (Ростовським), Митрофаном Довгалевським, Єпифанієм Славинецьким, які були першими авторами церковних коляд.

Найбільш інтенсивним у творенні українських церковних коляд був період, що охоплює ХVІІІ–ХІХ століття. Саме в цей час з'являються перші друковані збірники духовних пісень, серед них «Богогласник», виданий в Почаєві у 1773 році, а також збірник-антологія «Богогласник», виданий в Почаєві у 1790–1791 роках. Серед 240-ка духовних пісень, в ньому опубліковано й 24 українські коляди, які виконувались в церквах у період Різдвяних Свят. Їхніми авторами були ієрархи православної церкви, а також ченці монастирів та рядові служителі церков. Серед них — Дмитро Туптало, Дмитро Левковський та інші.

Церковні коляди, вміщені у «Богогласнику», відповідали усім критеріям жанру духовних пісень як складової Різдвяного літургійного циклу. Причому метафоричність і символічність мови церковних коляд як величальних пісень є найвищою з-поміж духовних пісень і надають їм урочистого та вишуканого характеру. Церковним колядам, опублікованим у «Богогласнику», властиві риси барокової літератури. Це — метафоричність і символічність мови, урочистий характер, неквапливе розгортання музичної думки, використання літературних форм у строфічній будові вірша, зокрема й сапфічної строфи, секвенційний розвиток мелодії, дворазові повторення останніх віршів та ін. Церковні коляди, вміщені у «Богогласнику», стали орієнтиром для написання відповідних пісень майбутніми авторами.

У XIX столітті українські священники продовжують процес творення церковних коляд. Серед них — композитор Іван Біликовський, священники Віктор Матюк, Нестор Нижанківський, Максим Копко, Йосип Кишакевич та інші. Їхнім завданням у творенні церковних коляд було розширити розуміння сутності народження Ісуса Христа більш доступними музичними засобами. Це особливо відчутно у наближенні мелодій церковних коляд до народнопісенних зразків.

Впродовж кінця XVII—XIX століть церковні коляди зазнали змін. Вони втрачають ознаки барокового стилю, риси церковної гимнографії (риторичність, урочистий, вишуканий, величальний характер). Натомість, через асиміляцію з народними піснями, набувають ознак пісенного (колискового та романсового) стилю, стають більш демократичними, доступними, відповідають духовним запитам широких верств населення. Якщо у XVII—XVIII століттях авторами церковних коляд виступили вищі чини української церкви, то у XIX столітті творча ініціатива перейшла до середовища рядових священників. Це загалом позначилось на стилістичних засадах, способах музичного висловлювання, рівнях узагальнення літературних текстів.

В результаті дослідження здійснено періодизацію розвитку жанру церковних коляд у творчості українських священників XVII—XIX століть.

Перший період — «рукописний» (кінець XVI — 1773 рік), пов'язаний з першою фіксацією пісень на Різдво Христове. У цей період церковна коляда стала складовою Різдвяної драми та вертепу. В

текстах Різдвяних драм і вертепів, які дійшли до наших днів, вказані назви церковних коляд та їхні автори. Авторами перших різдвяних драм, які дійшли до наших днів, були Памво Беринда, Дмитро Туптало (Ростовський), Єпифаній Довгалевський та ряд невідомих сучасній науці авторів. Ймовірно, вони й були авторами церковних коляд, використаних у драмах.

Другий період — «едиційний» (1773 — середина XIX століття) пов'язаний з появою першого збірника українських духовних пісень, виданого в Почаєві у 1773 році, започаткуванням традиції систематичного друкування збірників духовних пісень, у тому числі коляд, із зазначеними назвами коляд та частково їхніми авторами. Так, у «Богогласнику», виданому в Почаєві у 1790–1791 роках, вміщено 24 українські церковні коляди, 5 польських, авторство яких встановлено частково.

Третій період — «авторський» (середина XIX — кінець XIX століття) започаткували та розвинули західноукраїнські священники та композитори: Іван Біликовський, Віктор Матюк, Максим Копко, Остап Нижанківський, Йосип Кишакевич та інші. У цей період церковна коляда зазнає стилістичних змін. Вона втрачає риси церковної гимнографії (урочистий, протяжний характер, літературну строфічну будову, урочисту мелодіку, вишуканий та урочистий стиль виконання). Натомість набуває рис народнопісенної творчості, як у строфічній, так і в мелодичній будовах (народнопісенні форми переважають над літературними).

В історії української культури на усіх етапах розвитку духовна пісня, у тому числі церковна коляда, була вагомою складовою духовно-музичної творчості українських священників, виконувала основне дидактичне завдання — виховання християнських чеснот, формування благочестивої людини, разом з тим вона завжди була важливим засобом музично-естетичного та національно-патріотичного виховання, засобом самоусвідомлення та самоствердження українців у європейському просторі.

Література

1. Біликовський І. Збірник коляд. Для хору і фортепіано. Львів, 1909. 14 с. /Відділ рукописів ЛНБ імені В. Стефаника. Ф.163. спр. 13/3

2. Витвицький В. Віктор Матюк. *Українська музика*. 1937. Ч. 2. С. 13–17.
3. Возняк М. З поля української духовної вірші. Жовква, 1925.
4. Гнатюк О. Українська духовна бароккова пісня. Варшава–Київ, 1994. 188 с.
5. Гордієнко В. Композитор о. Йосиф Кишакевич. Біографічний нарис. Львів: «Поклик сумління», 1998. 110 с.
6. Енциклопедія Українознавства. Словникова частина. Перевидання в Україні. Львів: НТШ, 1993. Том I. С. V–XVI, 1–399; Том II. С. 405–799; Львів: НТШ, 2000. Том 9. с. 3205–3599.
7. Кияновська Л. Творчість отця Йосифа Кишакевича. Львів: «Поклик сумління», 1997. 95 с.
8. Кияновська Л. Церковний спів галицької композиторської школи. *KALOPHONIA*. Науковий збірник статей і матеріалів з історії церковної мови та гімнографії. Число 1. Львів: Видавництво ЛБА, 2002. С. 140–149.
9. Колодій Я. Остап Нижанківський. Львів: «ЛОГОС», 1994. 64 с.
10. Корній Л. Історія української музики. Частина I. Київ–Харків–Нью-Йорк: Видавництво М. П. Коць, 1996. 313 с.
11. Корній Л. Історія української музики. Частина II. Київ–Харків–Нью-Йорк: Видавництво М. П. Коць, 1998. 386 с.
12. Корній Л., Сюта Б. Українська музична культура. Погляд крізь віки. К.: Муз. Україна, 2014. 592 с.
13. Копко М. На Різдва Христове. Коляди. Бібліотека музикальна. Число 3. Перемишль, 1901.
14. Копко М. Ніч Вифлеємська. Хори і соло. Бібліотека музикальна. Число 10. Перемишль, 1905.
15. Копко М. Коляди. Бібліотека музикальна. Число 12. Перемишль, 1906.
16. Костюковець Л. Із спостережень над історією розвитку різдвяних псалмів-колядок. *Записки наукового товариства імені Т. Шевченка*. Том ССXXXVI. Праці Музикознавчої комісії. Львів, 1993. с. 238–243.
17. Маслюк В. П. Довгалевський Михайло. Києво-Могилянська Академія в іменах XVII–XVIII ст. : енциклопедичне видання / упор. З. І. Хижняк; ред. В. С. Брюховецький. Київ: Видавничий дім «КМ академія», 2001. С. 184–185.
18. Матійчин І. Василянське піснярство кінця XIX–першої половини XX ст. як феномен галицької музичної культури: дис. ...канд. м-ва. 17.00.03. Львів, 2009. 209 с.
19. Матюк В. Співаник церковно-народний для шкіл народних. Львів, 1911, 1924. 267 с.
20. Медведик П. Діячі української музичної культури (Матеріали до

- біо-бібліографічного словника. *Записки наукового товариства імені Т. Шевченка*. Том ССXXVI. Праці Музикознавчої комісії. Львів, 1993. С. 370–455.
21. Медведик Ю. «Богогласник» — визначна пам'ятка української музичної культури XVII–XVIII століть. *Записки наукового товариства імені Т. Шевченка*. Том ССXXXII. Праці Музикознавчої комісії. Львів, 1996. С. 59–80.
 22. Медведик Ю. Невідомі духовні пісні Дмитра Левковського останньої чверті XVIII – поч. XIX століть. *Записки наукового товариства імені Т. Шевченка*. Том ССXXVI. Праці Музикознавчої комісії. Львів, 1993. С. 223–237.
 23. Медведик Ю. Українська духовна пісня XVII–XVIII століть. Львів: Видавництво Українського Католицького Університету, 2006. 324 с., 17 іл.
 24. Навроцький В., Сайко В. Співаник. Школа народна: в 4-х частинах. Жовква: Печатня О. О. Василян, 1907. 9+16+20+31 с.
 25. Осадця О., Соловій Л. Нотографічний покажчик творів Остапа Нижанківського. *Записки наукового товариства імені Т. Шевченка*. Том ССXXVI. Праці Музикознавчої комісії. Львів, 1993. С. 477–494.
 26. Сімович В. Вибрані статті / упорядкув. та примітки Н. Ткачової. Тернопіль: Підручники та посібники, 2005.
 27. Франко І. Наші коляди. *Зібрання творів в 50-ти томах*. Том 28. Київ, 1982. С. 7–41.
 28. Цалай-Якименко О. Київська школа музики XVII століття. Київ–Львів–Полтава, 2002. 487 с.
 29. Шреер-Ткаченко О. Історія української музики. Т. 1. Київ, 1980.
 30. Dolskaya-Ackerly O. The Early Kant in Seventeenth-Century Russian Music: Ph. D. Thesis. University of Kansas, 1993.
 31. Rothe H. Paraliturgische Lieder bei den Ostslaven, besonders Ukrainer: Ostliche Liturgie und westliches Kirchenlied. *Sprache und Literatur der Ukraine zwischen Ost und West* / red. J. Besters-Dilger, M. Moser, S. Simonek. Bern – Berlin – Bruxelles – Frankfurt am Main – New York – Wien, 2000. S. 17–31.

Oleh Smoliak, Liliia Protsiv

Ternopil

CHURCH CAROLS IN THE SPIRITUAL AND MUSICAL HERITAGE OF UKRAINIAN PRIESTS

Abstract. *The study highlights the development of the genre of church carols in the works of Ukrainian priests as part of the spiritual song culture of the 17th–19th centuries. The research identifies that the original sources*

documenting the use of church carols were school dramas, as well as live and puppet nativity plays. Pamvo Berinda, Dmytro Tuptalo (Rostovsky), Epiphanius Dovhalevsky and a number of authors unknown to modern science were the authors of the first Christmas dramas that have survived till nowadays. They were probably also the authors of the church carols used in the dramas. The culmination of this creative period was the publication of "Bohohlasnyk" in Pochayiv in 1773, the first printed collection of Ukrainian spiritual songs. The process of composing church carols intensified in the 19th century, led by Greek Catholic priests such as Viktor Matiuk, Maksym Kopko, Ostap Nyzhankivsky, Yosyp Kyshakevych and others.

As a result of this research, a periodization of the development of the church carol in the musical-spiritual works of Ukrainian priests of the 17th–19th centuries has been established. The first period – «Manuscript» (late 16th – 1773) – is defined by the initial documentation of Christmas songs without specific titles or identified authors. The second period – «Editional» (1773 – early 19th century) – is marked by the publication of "Bohohlasnyk" in Pochayiv in 1773, which established the tradition of printing spiritual song collections and carols with designated titles and partially authors' names. The third period, the 'Authorial' (mid-19th century – late 19th century), was initiated and developed by composers and priests Ivan Bilykovsky, Viktor Matyuk, Maksym Kopko, Ostap Nyzhankivsky, and Yosyp Kyshakevych. During this period, church carol underwent stylistic changes. It moved away from the characteristics of church hymnography (solemn, elongated phrasing, literary strophic structure, solemn melody, refined and solemn style of performance). Instead, it adopted the features of folk song creativity, both in its strophic and melodic structures.

Keywords: spiritual and musical creativity, church carols, spiritual songs, Christmas drama, nativity scene, «Bohoglasnik», Ukrainian priests.

Галина Яценко

м. Тернопіль

МУЗИЧНА СТИЛІСТИКА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ПАРАЛІТУРГІЙНИХ ПІСЕНЬ, ПРИСВЯЧЕНИХ СВЯТОМУ ДИМИТРІЮ, АРХИСТРАТИГУ МИХАЇЛУ ТА МИКОЛАЮ ЧУДОТВОРЦЮ

Анотація. У статті простежено історико-релігійний екскурс, що стосується зародження та розвитку свят, приурочених святому Димитрію, Архистратигу Михаїлу та Миколаю Чудотворцю в контексті їхньої адаптації в український духовний простір. Проаналізовано найпоширеніші паралітургійні пісні, які виконуються під час цих свят у церквах перед та після Богослужби, на рівні поетичного тексту, строфіки, ритміки, мелодики, музичної форми, ладозвукорядної будови, способів виконання. Звернено увагу на впливи середньовічної барокової пісенної творчості та української традиційної народнопісенної культури на формування паралітургійних пісень.

Ключові слова: святий Димитрій, Архистратиг Михаїл, Миколай Чудотворець, паралітургійна пісня, строфіка, ритміка, мелодика, ладозвукорядна будова, спосіб виконання.

Постановка проблеми. У період відновлення держави Україна вчені-медієвісти все частіше порушують питання, пов'язані з дослідженням української духовної музичної творчості. Це зумовлено тим, що у період панування московського атеїстичного режиму в Україні з 1920-х по 1980 рр. церковна музика була повністю табуїзована для наукових досліджень. Про неї дозволялося вченим-музикознавцям згадувати лише у підручниках з історії української